

Сучасні освітні тенденції в пенітенціарних установах (досвід розвинутих країн світу)

Досліджено сучасні освітні тенденції пенітенціарних установ з врахуванням досвіду розвинутих країн світу. Зарубіжні країни, включаючи Україну, володіють великою кількістю засобів і методів управління процесом професійно-технічного навчання та працевикористання засуджених.

Ключові слова: освіта, праця, навчання, освітні програми, ресоціалізація.

Исследованы современные образовательные тенденции пенитенциарных учреждений с учетом опыта развитых стран мира. Зарубежные страны, включая Украину, владеют большим количеством средств и методов управления процессом профессионально-технического обучения и трудоустройства осужденных.

Ключевые слова: образование, труд, обучение, образовательные программы, ресоциализация.

The author investigates the present-day educational trends in penal institutions considering the experience of the developed countries of the world. Foreign countries including Ukraine have a great number of ways and means in the process administration by professional and technological training and convicts' work.

Keywords: education, work, training, educational programs, resocialization.

Постановка проблеми. Заходи організаційного та правового характеру, які проводить держава в особі кримінально-виконавчої служби України, забезпечують щорічне зменшення тюремного населення, проте, незважаючи на ці позитивні явища, зберігається достатньо високий рівень рецидивної злочинності, адже більше третини засуджених знову повертаються у виправні колонії, не зумівши адаптуватися в суспільстві та забезпечити себе легальними джерелами доходів. Серед засуджених осіб, які прибули до виправних колоній, більше 50% не мають професійних і трудових навичок і ніколи не працювали, а у майже третини засуджених відсутня обов'язкова середня освіта. Це свідчить про необхідність організації в установах виконання покарань професійної освіти з метою набуття засудженими професійних і трудових навичок й умінь, формування в них бажання забезпечувати власні потреби законним шляхом та подальшої їхньої ресоціалізації й конкуренції на ринку праці.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми виправлення злочинців хвилювали людство протягом багатьох віків і тисячоліть і знайшли своє відображення в

працях, які не втратили своєї актуальності і в наш час, великих мудреців Конфуція, Сократа, Платона, Демокріта, Арістотеля та інших. Проблеми злочинності висвітлювали російські демократи-соціалісти А. Радищев, В. Белінський, А. Герцен, М. Чернишевський, письменники-гуманісти Л. Толстой, Ф. Достоєвський, А. Чехов. Питаннями освіти в пенітенціарній системі опікувалися в середині 19-го століття наукові діячі І. Фойницький і А. Герд. Значний внесок у пенітенціарну науку в 20-ті роки 20-го століття внесли державні та наукові діячі Ф. Дзержинський, М. Калінін, М. Криленко, В. Куйбишев, П. Постишев, Д. Курський, А. Луначарський та інші. Проблема використання освітнього фактора в виправній діяльності присвячені роботи відомих російських вчених В.Л. Васильєва, М.А. Галаузової, Ю.М. Галаузової, І.Д. Жаркова, А.Ф. Сизого, Е.Я. Тищенко та інших.

Проблемам професійно-технічної освіти засуджених присвячені праці і вітчизняних вчених (С.І. Дорогунцов [2], І.Л. Жук [3], Л.А. Жук [4], В.В. Оникієнко [5], О.П. Северов [7]), але вони недостатньо враховують світовий досвід організації професійно-технічної освіти засуджених, використовувати який необхідно із врахуванням економічних, культурних, політичних і інших особливостей держав, їх національних традицій і менталітету.

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання завжди відіграло важливу роль у пенітенціарних установах. Численні дослідження показують, що освітній рівень є істотною характеристикою особистості людини взагалі і особи, яка скоїла злочин, особливо. Крім цього, освіта значно підвищує ефективність виховного впливу на засудженого. Оскільки установи виконання покарань мають власне виробництво, на яке залучають засуджених до суспільно корисної праці, перепідготовка та професійно-технічне навчання засуджених є об'єктивною необхідністю.

Метою статті є вивчення досвіду розвинутих країн світу, які володіють великою кількістю засобів і методів управління процесом професійно-технічного навчання та працевикористання осіб, позбавлених волі, що сприяє ефективній ресоціалізації засуджених.

Виклад основного матеріалу. Державна пенітенціарна служба України одним зі своїх завдань вбачає гуманізацію процесу відбування покарання, створення умов для свідомого відновлення засуджених в статусі повноправних членів суспільства. Досягненню цієї мети сприяє загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених, що допомагає формуванню їхнього світогляду, обізнаності та готовно-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

сті стати здатною до ефективної життєдіяльності людиною, і навпаки – низький освітній рівень і відсутність професії є чинниками, що обумовлюють скоєння злочинів і правопорушень. Ряд міжнародних документів, таких як Європейські пенітенціарні правила, Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи до держав-учасниць, передбачають, що кожний виправний заклад мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які мають бути всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених та їхнім прагненням.

Відповідно до зазначених положень національного законодавства про освіту, статті 125 Кримінально-виконавчого кодексу України Державною пенітенціарною службою України спільно з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Право на освіту громадян, які потрапили до місць позбавлення волі, забезпечується мережею загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів. Повернення засуджених до життя на волі і їхня ресоціалізація є одним з основних завдань, що стоять перед пенітенціарною системою. Процес вирішення цього завдання починається одразу з прибуттям засудженого в установу виконання покарань і здійснюється за допомогою системи різноманітних заходів виховного впливу – залучення до суспільно-корисної праці, загального та професійно-технічного навчання, проведення виховної роботи тощо. Тому професійно-технічна освіта засуджених та їхня перепідготовка є об'єктивною необхідністю установ виконання покарань.

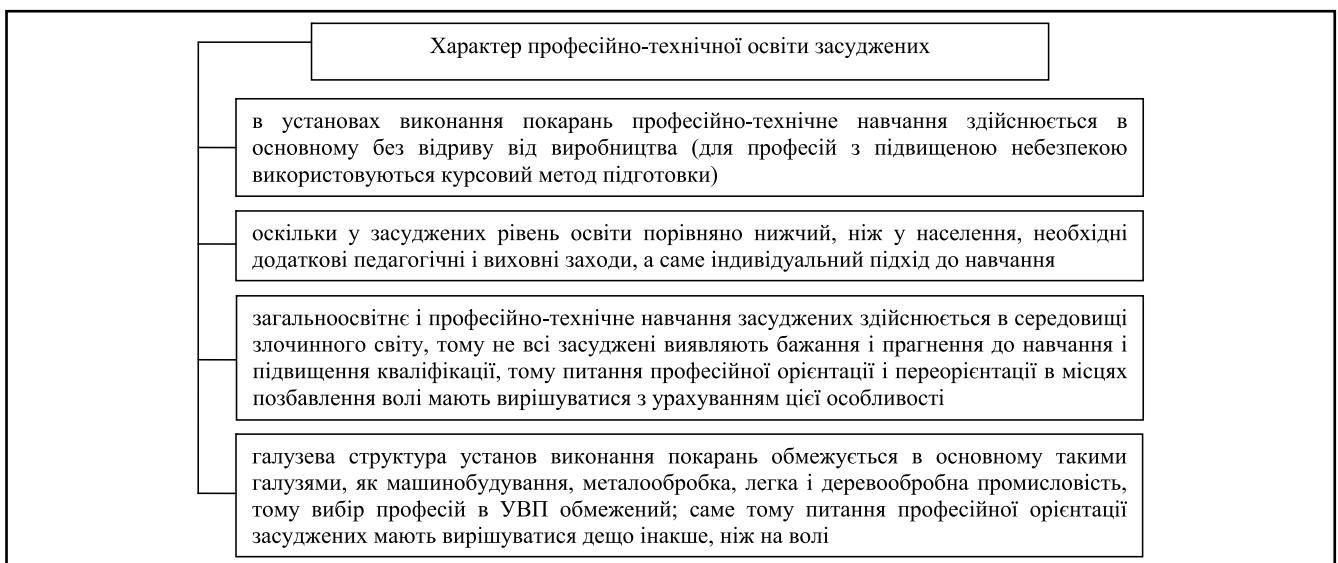
Загалом в установах Державної пенітенціарної служби України перебуває майже 16,5 тис. осіб, які не мають повної загальної середньої освіти, з них понад 3 відсотки є неписьменними і не мають початкової освіти, а 77% це молоді люди віком до 35 років [8].

Залучення засуджених до суспільно-корисної праці покладено на адміністрацію виправних колоній. Кримінально-виконавчий кодекс України регулює порядок залучення засуджених до праці і встановлює, що виправні колонії з врахуванням працездатності засуджених і, по можливості, спеціальності залучають засуджених до суспільно корисної оплачуваної праці на державних підприємствах, на власних виробничих підрозділах, на об'єктах підприємств будь-яких організаційно-правових форм, розташованих поза виправною колонією [1].

В умовах сучасного виробництва зростають вимоги до рівня кваліфікації працівників, який залежить від індивідуальних особливостей робочої сили засуджених – статі, віку, освіти, стану здоров'я, а також від соціально-психологічних і психофізіологічних властивостей і якостей особистості. Професійно-технічна освіта засуджених має передбачати створення таких умов, при яких забезпечувалося б більш ефективне використання трудового потенціалу. Тому організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання в установах виконання покарань, враховуючи, що в них утримуються трудові ресурси, тимчасово ізольовані від суспільства, має ряд особливостей (див. рис.).

Станом на 1 червня 2012 року при 88 установах виконання покарань функціонують професійно-технічні навчальні заклади, в яких навчаються майже 9 тис. засуджених. Загальноосвітнє навчання засуджених забезпечує 151 загальноосвітній навчальний заклад. З їх числа: 58 установ – вечірні школи, 74 – класи (групи) з вечірньою формою навчання, 19 – навчально-консультаційні пункти. До загальноосвітнього навчання залучено понад 14 тис. засуджених (див. табл.) [8].

Загальноосвітнім навчанням охоплено три категорії громадян, які перебувають в установах Державної пенітенціарної служби України: дорослі засуджені у виправних колоніях (12 тис. осіб); неповнолітні особи, взяті під варту, у слідчих ізоляторах (0,9 тис. осіб); неповнолітні засуджені у ви-

Особливості та характерні риси професійно-технічної освіти засуджених

Авторська розробка.

Наявність навчальних закладів Державної пенітенціарної служби України

	2008	2009	2010	2011
Всього навчальних закладів	140	144	148	151
у тому числі: профтехучилищ	9	9	9	9
навчальних центрів	82	83	85	88
загальноосвітніх закладів	49	52	54	54
Отримали професії, тис. осіб	25,6	22,7	18,7	14,0
• з них: на виробництві	13,5	10,6	8,9	5,8
• у навчальних закладах	12,1	11,9	9,8	8,2
Кількість професій	56	63	60	59

ховних колоніях (1,1 тис. осіб). Протягом 2011–2012 навчального року загальноосвітнім навчанням було охоплено понад 14 тисяч осіб, майже 5 тисяч засуджених отримали документи про загальну середню освіту [8]. Слід зазначити, що вони державного зразку і не містять жодних відомостей про те, за яких обставин освіта була здобута. Для забезпечення потреб у професійно–технічній освіті, оволодінні робітничими професіями та спеціальностями, що користуються попитом на ринку праці, при установах виконання покарань функціонує мережа професійно–технічних училищ. Навчання здійснюється на базі 88 професійно–технічних навчальних закладів за 59 ліцензованими професіями. Найбільш розповсюдженими професіями є електро– та газозварювальники, муляри, штукатурки, швачки, кравці, токарі, фрезерувальники, кухарі, пекарі, верстатники широкого профілю, столяри, теслярі, електрики, електромонтажники, слюсарі з ремонту автомобілів та устаткування.

Орієнтування на ринкові методи господарювання, а не на адміністративний примус засуджених до праці дозволить більш результативно вирішувати проблеми реформування виробничого комплексу пенітенціарної системи, організації трудової зайнятості засуджених і їх подальшої ресоціалізації.

Досвід залучення до праці осіб, позбавлених волі, і їхнє професійно–технічне навчання в пенітенціарних системах держав із розвинутою ринковою економікою розкриває майбутні перспективи конкуренції засуджених на ринку праці. Міжнародне співтовариство розробило єдиний підхід до вирішення питання професійно–технічного навчання засуджених. Серед принципів організації праці засуджених, якими мають керуватися пенітенціарні системи світу, важливе значення має забезпечення професійного навчання, особливо молодих засуджених. Вивчення міжнародного досвіду професійного навчання і професійної підготовки засуджених – складова частина нового підходу до вирішення проблем їх виправлення в ході навчального процесу.

Професійне навчання в Німеччині є одним з головних напрямів у роботі по ресоціалізації засуджених. У німецьких тюрмах виправлення засуджених починається з вивчення їхніх особистих даних: вивчення особистості, оцінка кримінальної поведінки, вивчення мотивів і факторів, які заважають дотримуватися норм законів. Ці дані є основою для реалізації головного завдання виконання покарань, визначеного Кримінально–виконавчим кодексом ФРН. Наприклад, на землі Північний Рейн – Вестфалія це завдання виконує спеціалізо-

вана тюрма – розподільник у м. Хачене. Всі повнолітні особи, позбавлені волі на термін більше двох років, які мають громадянство даної країни, після вступу вироку в законну силу направляються в цю тюрму. Тут працює спеціальна комісія, яка складається з юриста, радника по працевлаштуванню, педагогів, психологів, соціальних працівників, співробітників служби виконання покарань. Протягом шести тижнів члени комісії проводять детальну діагностику особистості кожного засудженого і визначають, які заходи по ресоціалізації є для них найбільш оптимальними. Засудженого доставляють до місця виконання покарання разом із рекомендаціями, які зроблені на основі вивчення особистих даних.

Відомо, що некваліфіковані робітники не користуються попитом на ринку праці. Аналіз даних, отриманих у ході соціологічних досліджень, проведених у Німеччині у тюрмах землі Північний Рейн – Вестфалія, показав, що 66% засуджених чоловіків, 63% жінок і 97% неповнолітніх не мають закінченої професійної освіти. Тому в параграфі 37 п. 3 Кримінально–виконавчого кодексу ФРН передбачається обов'язкове професійне навчання засуджених, підвищення їхньої кваліфікації чи перекваліфікації. Статистичні дані свідчать про те, що рецидив серед засуджених, які отримали професію у тюрмі, нижче на 8%, ніж серед тих, хто не навчався під час відбування покарань [6].

Професійне навчання засуджених організується спільними зусиллями адміністрації тюрми і федеральними комітетами з праці, незалежними німецькими профспілками і орієнтується на потреби вільного ринку робочої сили. При цьому адміністрація тюрми, і насамперед тюрми відкритого типу, планує закінчення професійного навчання таким чином, щоб воно співпало із закінчення терміну відбування покарання, надаючи можливість засудженому одразу після звільнення влитися в життя суспільства. На землі Північний Рейн – Вестфалія функціонує всього три тюрми, які здійснюють професійне навчання засуджених і які пропонують ним на вибір 96 професій.

Професійне навчання в установах закритого типу починається одразу ж після прибуття засудженого. Пізніше засуджений може бути переведений до установи відкритого типу, а після завершення курсу навчання отримує можливість працевлаштуватися у відповідності з отриманою спеціальністю. В одній із в'язниць відкритого типу засуджені мають право в залежності від своїх інтересів навчатися професії поза межами установи – на підприємствах чи в професійних училищах. Майстерні в тюрмах обладнані найсучаснішими машинами і обладнанням, які постійно оновлюються. Їх поста-

чає Спілка німецьких профспілок і біржа праці. Всі випускники, які отримують професійну освіту, незалежно від місця навчання здають кваліфікаційний екзамен, і їм видають тимчасове посвідчення про отримання спеціальності. Однак не всі засуджені успішно проходять атестацію. Так, за 15 років у тюрмі «Гельдерн» із 2858 засуджених, які навчалися, тільки 1928 змогли успішно скласти іспит і отримати свідоцтво [6].

Професійна освіта як у тюрмах для дорослих, так і для неповнолітніх передовсім орієнтована на потреби ринку робочої сили, що також позитивно сприяє ресоціалізації засуджених. у багатьох тюрмах побудовані сучасні цехи, а якщо вони не мають власного виробництва, засуджені отримують право навчатися поза установами, на підприємствах або в професійних училищах в залежності від своїх інтересів. Це насамперед відноситься до засуджених, які знаходяться у в'язницях відкритого типу, і неповнолітніх. Для засуджених, які мають невеликі терміни покарання і не мають можливості отримати кваліфіковану професію, організуються короткотермінові курси. Засуджені жінки під час відбування покарання можуть отримати такі професії: секретар, швачка, садівник, хатня робітниця, економка, перукар тощо. Крім того, вони можуть отримати професію поза межами установи або навчатися разом із чоловіками в спеціальних тюрмах. Засуджені в Німеччині, які освоюють робітничі професії, отримують від адміністрації даних установ винагороду, яка дорівнює винагороді за працю. Наукові дослідження, які проводилися в Німеччині протягом декількох десятиріч, підтверджують необхідність і ефективність підвищення кваліфікаційного рівня в установах виконання покарань. Рецидив злочинів менший, чим вищий рівень професійної освіти.

Тепер розглянемо систему професійно-технічної освіти засуджених у США. Наприкінці 19-го століття в країні з'явилася так звана індустріальна пенітенціарна модель, яка реалізує ряд заходів по виправленню злочинців, серед яких важливе місце займає професійна освіта. Практично в усіх місцевих тюрмах є загальноосвітні школи. В США питання професійної підготовки засуджених вирішуються через управління штатів по трудовому перевихованню. За їхнього сприяння засуджені і звільнені з місць позбавлення волі можуть отримувати по мірі необхідності допомогу від приватних підприємств. Співпраця управлінь з приватними підприємствами передбачає навчання засуджених робітничим професіям. Кінцевим результатом цієї співпраці є укладання контрактів виправних закладів (федеральних і штатів) з приватними підприємствами про організацію професійного навчання засуджених і отримання рекомендацій для працевлаштування. Сьогодні професійне навчання засуджених у США визнано надзвичайним засобом їх соціальної адаптації.

У пенітенціарних установах заохочується бажання отримання професійних навичок. Усім засудженим, які навчаються в центрах професійної підготовки, протягом всього терміну навчання виплачується стипендія. Існує ряд освітніх програм виправлення засуджених, які відрізняються за термінами,

змістом і формами реалізації і розрахованих на навчання спецконтингенту в аудиторних умовах: регулярну підготовку і підвищення кваліфікації; навчання в поєднанні з виробничою діяльністю; професійну підготовку виключно на робочих місцях; самонавчання з допомогою навчальних посібників тощо. На законодавчому рівні закріплено одержання засудженими професій, які користуються попитом на ринку праці в тому регіоні, де вони мають намір проживати після звільнення. Важливим є те, що прибуток від комерційної діяльності йде на формування спеціального фонду, з якого оплачується навчання засуджених. Випускники отримують свідоцтва про закінчення навчальних курсів, які дають їм можливість за бажанням працевлаштуватися на роботу на приватні фірми.

Висновки

Дослідження сучасного стану працевикористання засуджених і їхньої професійної підготовки за кордоном дає можливість зробити висновки, пов'язані з обґрунтуванням закономірностей подальшого формування кримінально-виконавчої системи і її виробничого комплексу. Пенітенціарні системи зарубіжних країн мають багато спільного стосовно організації праці засуджених і їхнього навчання. Більшість країн визнає працю і професійно-технічне навчання важливими засобами в боротьбі з рецидивною злочинністю. Практично всі держави в процесі організації праці засуджених вирішують питання безробіття, нерентабельності підприємств, створених у виправних установах. Дані проблеми по-різному вирішуються з врахуванням законодавства, традицій, місцевих умов і державного устрою.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: [Текст] відповідає офіц. станом на 1 січня 2011 року. – К.: Національний книжковий проект, 2011. – 80 с.
2. Дорогунцов С.І. Маргіналізація населення як наслідок системної кризи в економіці України / С.І. Дорогунцов // Зайнятість та ринок праці: Міжвідомч. наук. зб. – К.: РВПС України НАН України, 2001. – С. 3–12.
3. Жук І.Л., Жук Л.А., Неживець О.М. Праця засуджених в місцях позбавлення волі / І.Л. Жук, Л.А. Жук, О.М. Неживець. – К.: Кондор, 2009. – 225 с.
4. Інформаційний бюлетень за матеріалами курсу підвищення кваліфікації резерву кадрів на посади начальників органів та установ виконання покарань кримінально-виконавчої системи України. – Біла Церква, 2004. – С. 200–203.
5. Онікієнко В.В. Питання методології і методики дослідження трудових ресурсів / В.В. Онікієнко. – К.: Наукова думка, 1978. – 185 с.
6. Пенітенціарні системи зарубіжних країн: Навчально-практичний посібник / Під ред. М.Л. Мелентьева. – К.: РРВ МВС України, 1993. – С. 5–7.
7. Северов О.П. Пенітенціарна політика та освіта / О.П. Северов // Актуальні проблеми сучасної пенітенціарної політики України. – К., 1996. – С. 56.

О.Г. ДЗЬОБА,

к.т.н., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Прогнозування зовнішніх ризиків підприємств трубопровідного транспорту газу

Запропоновано нові підходи щодо ідентифікації та оцінювання зовнішніх ризиків газотранспортних підприємств на основі застосування методу експертних оцінок; виконано оцінювання, аналіз та прогнозування корпоративних, державних, регіональних та природних ризиків, проаналізовані основні причини їх виникнення та охарактеризовано тенденції їхнього розвитку.

Ключові слова: зовнішні ризики, газотранспортні підприємства, експертна оцінка, кількісний та якісний аналіз, прогнозування.

Предложены новые подходы к идентификации и оценке внешних рисков газотранспортных предприятий на основе использования метода экспертных оценок; выполнена оценка, анализ и прогнозирование корпоративных, государственных, региональных и природных рисков, проанализированы основные причины их возникновения и дана характеристика их развития.

Ключевые слова: внешние риски, газотранспортные предприятия, экспертная оценка, количественный и качественный анализ, прогнозирование.

New approaches to identifying and assessing external risks of gas transportation companies on the basis of expert estimation methods were proposed; evaluation, analysis and forecasting of corporative, state, regional and natural risks were made, the main reasons for their occurrence were analyzed and trends of their development were characterized.

Keywords: external risks, pipeline enterprises, expert's evaluation, quantitative and qualitative analyses, forecasting.

Постановка проблеми. Однією із ключових умов ефективної діяльності будь-якого підприємства, орієнтованої на отримання стабільних прибутків та забезпечення збалансованого розвитку, є розроблення програми управління ризиками. І першим та чи не найважливішим стає етап ідентифікації, аналізу, оцінювання та прогнозування всіх ризиків підприємства, які супроводжують його операційну, фінансову та стратегічну діяльність [1, 2]. Не є тут винятком і підприємства трубопровідного транспорту газу, в процесі діяльності

яких в останні роки спостерігаються доволі загрозливі тенденції генерування нових ризиків, пов'язаних насамперед із несприятливими змінами зовнішнього середовища. Склад та особливості прояву окремих видів зовнішніх ризиків стосовно саме цих підприємств вимагають проведення досліджень щодо оцінювання та прогнозування їх рівня з метою формування довготривалої стратегії управління ризиками.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які внесли вагомий внесок у дослідження проблем теорії і практики управління газотранспортними підприємствами, варто назвати Н.А. Волинську, В.І. Волошина, Р.І. Вяхірева, Р.М. Говдяка, А.І. Гриценко, В.Я. Грудза, І.В. Діяка, А.Н. Дмитрієвського, М.А. Жидкову, Б.О. Ключа, А.А. Макарова, Т.А. Мітрову, С.В. Оралова, М.Д. Середюк, Л.М. Уніговського, О.Є. Шандрівську, А.І. Шевцова та інших. Методологічні аспекти оцінювання ризиків досліджувалися в роботах Н.А. Брегіна, Г.Л. Вербицької, П.І. Верченко, Н.М. Внукової, В.М. Гранатурова, О.П. Ільїної, С.М. Клименко, В.В. Лук'янової, Р.В. Пікуса та інших авторів.

Проте сьогодні не існує чітких і однозначних відповідей на питання: 1) які саме зовнішні ризики становлять найсуттєвішу загрозу для газотранспортної системи України та окремих підприємств, що забезпечують її функціонування; 2) які тенденції та перспективи розвитку цих ризиків, які їх потенційні негативні наслідки сьогодні і в майбутньому; 3) яким чином потрібно здійснювати управління цими ризиками та як вибудувати довготривалу стратегію газотранспортних підприємств з метою мінімізації їхнього впливу.

Важливість та актуальність цих питань обумовлюють доцільність продовження досліджень у напрямі удосконалення методології оцінювання, аналізу та прогнозування зовнішніх ризиків, оскільки саме вони сьогодні формують основний масив загроз для газотранспортних підприємств порівняно із внутрішніми ризиками [3].

Метою статті є подальший розвиток теоретичних засад та методології оцінювання зовнішніх ризиків підприємств з урахуванням їх галузевої специфіки; кількісний та якісний аналіз ризиків газотранспортних підприємств та прогнозування їх рівня на перспективу.